

20. *Баксанский О.Е., Кучер Е.Н.* Современный когнитивный поход к категории «образ мира» // Вопросы философии – 2002. - №8. – с.52-69.
21. *Антипенко Л.Г.* Дж. Хорган. Последняя граница (реферат) // Полигнозис. 2008. № 4. с. 14–18.
22. *Мамчур Е.А.* Действительно ли фундаментальная наука приближается к своим пределам // Полигнозис. 2008. № 4. с.19–25
23. *Крушанов А.А.* «Конец науки» не очевиден, но «привал» просматривается // Полигнозис. 2008. № 4. с. 26–33.
24. *Казютинский В.В.* Близится ли закат «Века науки»? // Эпистемология и философия науки. 2009. Т. XIX, № 1.с. 136–155.

Л. В. Телиженко

ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В ПОСТНЕКЛАСИЧНИХ НАПРЯМКАХ: ТРУДНОЦІ І ПЕРСПЕКТИВИ

Л.В.Телиженко. Целостность человека в постнеклассических направлениях: трудности и перспективы.

L.V.Telizhenko. The integrity of the Person in Postnonclassical Trends: Challenges and Prospects

Не вирішене традиційною раціональністю питання цілісності людини, яке фактично складає основу всіх актуальних сьогодні проблем, не дозволяючи зрушити з місця жодну з них, знаходить перспективи свого розв'язання в межах постнекласичної раціональності, яка в Україні представлена, насамперед, синергетикою, реляційним холізмом та метафізикою тотальності. Як зазначалося учасниками Міжнародного проекту з постнекласичної методології, ці напрямки мають спільну концептуальну основу, яку утворюють ідеї та проблеми, що постають у полі зору всіх підходів та разом складають ядро постнекласики [1, с.53]. До числа таких

вузлових проблем, безперечно, належить проблема цілісності людини, яка в кожному напрямку, з огляду на розуміння самої постнекласики та методологічних можливостей, вирізняється своїм розумінням, а точніше, кутом її бачення. З одного боку, це означає, що при побудові постнекласичної моделі цілісної людини знання цих підходів можуть використовуватися за принципом доповнюваності, формуючи якісно нове знання про людину на більш високому методологічному рівні. А, з іншого боку, оскільки постнекласичні підходи методологічно ще розвиваються, і їхня «конструктивно-концептуальна форма далека від завершення» [2, с.15], то у формуванні постнекласичної моделі цілісної людини виникають певні труднощі. Тим більше, що модель як основа для постнекласичного осмислення антропологічної цілісності перестає бути лише попередньою, неповною теорією, що вимагає доопрацювання. Узагальнюючи накопичений матеріал про людину, модель стає діючим, практично використовуваним знанням, яке здатне «накладатися» відразу на все «антропологічне поле» та миттєво і цілісно нести вичерпну інформацію про ситуацію. То ж, дане дослідження присвячене аналізу перспектив вивчення цілісності людини в постнекласичних напрямках, формуванню на їх основі теоретичної постнекласичної моделі цілісної людини та водночас виявленню труднощів, які при цьому виникають. Робота продовжує проведені на базі Лабораторії постнекласичних методологій Центру гуманітарної освіти НАНУ дослідження цілісності людини та моделювання як методу її пізнання [3]; [4]; [5]; [6].

Спершу більш детально зупинимося на особливостях постнекласичних підходів, якими визначаються їх можливості щодо осмислення цілісності людини. Так, заснована на ідеях системності і цілісності світу, синергетика виникла та формувалася як природничонауковий вектор розвитку теорії нелінійних систем, будучи представленою такими іменами, як Г. Хакен, Г. Ніколіс, І. Пригожин, А. Баблюяц, С. П. Курдюмов, К. Майнцер та ін. Предметом її дослідження стали всі типи складних, відкритих, нестійких динамічних систем, що знаходяться поблизу точки біфуркації і в результаті когерентної, кооперативної дії здатні «згортатися», утворюючи ціле з новими якостями, які не відповідають сумі якостей частин складного. Тобто, мова йде про системи, які нелінійно розвиваються не в результаті силового впливу ззовні, а в результаті внутрішнього стану самої системи, чутливої до найнезначніших впливів, і здатної робити біфуркаційний стрибок до нової якості як перехід від складного до простого, від хаосу до порядку. Іншими словами, це системи, які відкриті для обміну з

середовищем і які розвивають самі себе, стаючи об'єктом власного впливу, є тобто самодетермінуючими системами. Для науки і філософії це стало означати нове бачення світу складних систем, у якому все «підпорядковується єдиним законам і може бути зрозумілим... на основі єдиної пояснювальної моделі» [7, с.104]. Адже все складне схоже на все складне. Це дозволило характеризувати синергетику з моністичних позицій як універсальну та міждисциплінарну методологію щодо різних моделей самоорганізації. Зокрема, це дозволило синергетиці, яка виникла на природничій основі, поступово проникати в людиномірну сферу знання, ставати «синергетикою з людським обличчям» (О. М. Князева, С. П. Курдюмов).

Для синергетичних моделей найбільш характерними і, водночас, резонуючими до особливостей розвитку (саморозвитку) антропоструктури стали два моменти: наявність кількісної і якісної взаємодії підсистем і елементів (когерентна, кооперативна поведінка в системі) та вихід системи на атрактор еволюції у разі, коли останній її притягує. При цьому, атрактором еволюції виявляються реальні структури більш високого порядку, які виникають у результаті стрімкого, миттєвого процесу згортання складного і утворення простого цілого [8]; [9]. Щодо людиномірних систем, або «людської» синергетики, структура–атрактор постала як «мета» процесів (О. М. Князева, С. П. Курдюмов). Тому, якщо гіпотетично припустити, що людина є відкритою, складною, дисипативною і еволюціонуючою системою з ієрархічним принципом організації антропологічних рівнів різної природи, які постійно перебувають у взаємодіючому рухові, в динаміці (бо життя – це є процес і досягнення критичних параметрів на одному із антропологічних рівнів здатне викликати зміни в усій людині як цілості, на всіх її рівнях), то в межах синергетичного підходу можливим є виникнення дійсно нового бачення моделі становлення і розвитку антропологічної цілості. До того ж, у смислового відношенні синергетичний образ атрактора еволюції виявляється подібним до вищої мети людини, у відповідненню з якою, як це описано в культурологічних текстах усіх народів, відбувається буття-діяльність людини, оскільки ця діяльність, в свою чергу, здатна впливати на людину, на її цілі і на майбутнє. Принципова новизна такої моделі полягає у її дводжерельній природі: вихід на простий атрактор стає можливим тільки в результаті узгодженої взаємодії системи і атрактора, або людини і її мети, де новими якостями утвореного цілого стають якості останньої. З точки зору такої моделі самоорганізації антропологічних процесів цілісність людини

може характеризуватися як смислова, енергійна, діяльна, духовна і означати вихід людини на новий рівень еволюціонування, на якому актуалізується потенційно можливе.

Проте достатнього розуміння людини, яке б будувалося на вказаній основі, в синергетиці сьогодні ще немає. В. П. Бранський, наприклад, зазначив, що навіть за певних містичних якостей атрактора, які зумовлені нелінійністю процесу руху до нього, синергетична модель цілісної людини є цілком прийнятною і може розцінюватися як вищий стан людини, досягуваний нею під впливом суператрактора, здатного постати як «рай» Данте чи «Точка Омега» П. Тейяра де Шардена [10, с.123]. Але, як пише О. М. Князева, в гуманітарних науках існує очевидна межа використання синергетичних моделей, причина якої в тому, що «індивід як окрема незалежна особистість фактично виявляється залишеним синергетикою в повній неясності» [7; с.104, 107]. Тому, вважаючи синергетику здатною пояснити світ на основі однієї пояснювальної моделі, дослідниця, фактично, одночасно визнає її методологічну обмеженість, адже в синергетичних моделях фактор духовної сфери практично не враховується [7, с.106]. Включення духу або духовної реальності як об'єкта синергетичного дослідження та вивчення процесів духовної самоорганізації людини чи всього суспільства, мало б означати метафізичний смисл синергетики, якого вона в дійсності не має, але який, як вважають В. І. Аршинов і В. Г. Буданов, присутній у ній як зародок [11,с.71]. То ж, між пізнавальними претензіями синергетики і її методологічними можливостями поки що існує певна межа, підтвердженням якої стає відсутність у синергетиці, яка позиціонує себе як моделювання, моделі людини.

Холістична концепція, яка сформувалася в 80-х роках, власне на плечах системного підходу, певною мірою долаючи його проблеми, зробила ще один крок до раціонального осмислення ідеї цілісності людини. У роботах Д. Бома, О. Александрова, І. Цехмістро увага зосередилася не на частинах, які взаємодіють і утворюють цілісність, а на самій цілісності, яка розглядається як першосутнісна і така, в якій немає ні частин, ні елементів. Так, концепція реляційного холізму, яка в Україні представлена, насамперед, роботами І. З. Цехмістро, замість «тривіальної», як визначив системну цілісність Іван Захарович, зосередила увагу на цілісності як виявленні властивої станам природи кінцевої цілісності і нерозкладуваності, або «справжній цілісності» [12], [13]. «Це означає, – пише І. З. Цехмістро, – що в кінцевому результаті світ існує не як множина, а як нероздільна і нерозкладувана на множини цілісність» [там же]. Вихідним тут стало визнання

існування світової константи – постійної Планка розмірності дії h , яка виражає «неспростовну структурну властивість фізичної реальності» бути кінечно нерозкладуваною на будь-які елементи чи множини фізичного простору [13, с. 317]. Ця ситуація у фізиці означає, на думку І. З. Цехмістро, необхідність відмови при описуванні фізичної реальності від універсальності поняття «множина» і «елемент». Адже цілісність, як кінечна нерозкладуваність світу тепер не співвідноситься з об'єктом, який можна було б досліджувати як окремий елемент чи подію. Останніми елементами в її описуванні можуть бути лише імовірності виділення цих елементів як лише умовно виділених, але не як таких об'єктивно виділених частин. Як пише І. З. Цехмістро, «отримувані таким чином імовірності, що знаходяться в самому фундаменті світу, зовсім не є довільними. Навпаки, саме тому, що будь-яка фізична система (і увесь світ разом з нею) є в кінечному результаті не множина, а одне, набори імовірностей виділення яких-небудь елементів у структурі системи... логічно взаємоузгоджені і взаємно скорельовані цією унікальною властивістю світу...» [14, с.98]. Або, як читаємо в іншій роботі: «ціле, виступаючи в ролі джерела квантових потенційних можливостей, тобто породжуючи їх, ними ж і управляє за законами логіки...» [15]. Цим пояснюються квантово-кореляційні ефекти та навіть квантова телепортація.

Водночас це дозволило виділити в структурі світу три рівні, з яких тільки один є матеріальним. Перший рівень – це світ як множина звичайних об'єктів, у якому кожна пара фізичних об'єктів може взаємодіяти лише шляхом обміну енергією та імпульсів. Другий рівень – це, так би мовити, світ ментальних сутностей, які в «чистому квантовому стані підпорядковуються імплікативно-логічній організації» [14, с.102]. Третій рівень – світ як нерозкладувана одиниця, «джерело потенційних можливостей квантових систем» [там же]. У більш загальному варіанті можна сказати, що світ існує як дві нерозривно зв'язані абсолютно реальні сторони: проявлена і не проявлена, матеріальна й ідеальна, актуально-множинна і потенційно-можлива. Адже «квантові потенційні можливості ...не менш об'єктивно реальні, ніж та звична нам реальність, яку ми ототожнюємо з безпосередньо фізично верифікованими елементами, частинами і т. п.» [16, с.458].

Як це змінює уявлення про цілісність людини? На думку І. З. Цехмістро, реляційний холізм відкриває перспективу нової духовності людини як її цілісності, яка більше не може описуватися лінійними закономірностями класичної науки. Адже людина як істота свідомі і

духовна укорінена в субстанційній духовній основі буття. Психічна цілісність «Я» у своїй нероздільності подібна ментальним структурам світу. Тому духовний розвиток людини здатен об'єднати її зі світом, з усім суспільством у нову для неї цілісність. Але для цього, вважає Цехмістро, вона має стати «метафізичним центром буття», усвідомити значимість свого особистісного існування, бути тотожною ідеальними структурами своєї свідомості з тонкими структурами ментальної основи буття [14, с.100]. Та все ж, світ як ізначальне ціле і людина як істота духовна, яка перебуває з ним у взаємозв'язку, залишаються віддаленими. «Наше «Я», – приходить до висновку І. З. Цехмістро, – насправді є не більш як слабкий відблиск і лише натяк на вражаючу властивість цілісності реального світу» [12, с.355]. Протиставляючи первинне ціле множинному, наукове бачення світу як цілого релігійному, реляційний холізм відповіді на питання, чи може людина досягнути це ціле і мати в собі його якості, все ж не дав. Більше того, тут робиться висновок, що нова концепція духовності світу і людини ще тільки «має бути виявленою і усвідомленою», що вимагає нової мови і нових світоглядних і гуманістичних ідей [там же].

Отже, як показує аналіз синергетики та реляційного холізму, і в постнекласиці питання цілісності людини продовжує залишатися проблемою, вирішення якої потребує розв'язання низки не прояснених ситуацій, існуючих у самій постнекласиці, що є цілком нормальним явищем.

Насамперед, це торкається ядра постнекласики – суб'єкт-об'єктних відношень. Як відомо, ще в некласиці це питання, набуваючи нових аспектів, не отримало свого остаточного розв'язання. Межа людини, як і межа суб'єкта і об'єкта не вмщувалися в парадигмі некласичної раціональності, а пояснення природи людини відомими факторами залишалося незадовільним. Не розв'язала це питання і квантова механіка як природнича основа некласики. Нею було встановлено вплив класичного приладу як суб'єкта пізнавальної діяльності на результати описування квантово-механічних мікрооб'єктів, частини або хвилі, продовженням якого вважалися навіть органи відчуття дослідника, «вмонтовані» в його тіло. Для отримання істинних знань про мікрооб'єкти це зумовило необхідність включення засобів та операцій пізнавальної діяльності, насамперед, класичного приладу, який робив можливим їх певне сприйняття, в сам об'єкт. Проте дослідник як суб'єкт пізнавальної діяльності в об'єкт дослідження все ж не був включеним. Вважалося, що в саму систему він не вносить ніяких суттєвих змін і що його вплив на процес дослідження полягає, насамперед, у тому, яка система та які засоби дослідження ним будуть

обрані, або наскільки якісно він підготує і проведе експеримент тощо. Власне, мова йшла про підвищення ролі суб'єкта–дослідника в теоретичній частині та процедурі вибудовування досвіду, але не щодо самого об'єкта дослідження. Тому, якщо схематично зобразити класичне та некласичне відношення суб'єкта до об'єкта, то виявиться, що в своїй суті воно залишилося подібним: $O \rightarrow C$ (класична ситуація), $C \rightarrow (O + 3)$ (некласична ситуація). На проблематичність «суб'єкта» та «об'єкта» вказували і самі класики квантової механіки. Наприклад, Н. Бор стверджував, що «не можна жорстко розмежувати об'єкт і суб'єкт» [17, с.58]. Проте, як згадував В. Гейзенберг, Н. Бор все ж залишився на позиції, що і надалі при будь-якому аналізі дійсності доведеться відрізнити об'єктивну сторону від суб'єктивної, проводити між ними межу. Хоч тут же був переконаний і в іншому: «...розщеплюючи цю дійсність на об'єктивну і суб'єктивну сторони, ми навряд чи тут продвинемося далеко» [18].

Це означає, що некласика, яка відкрила корпускулярно–хвильовий дуалізм, який сприймається вченими як фундаментальна властивість природи, як її закон дуальності, не рахуватися з яким філософія не може й сьогодні, в спадок постнекласиці передала виявлений, але не розв'язаний вузол проблем, укорінений у невирішеному питанні, як говорив А. Ейнштейн, про «нову філософську основу» природознавства або «фундамент фізики» [19,с.201]. У некласиці та постнекласиці це позначилося на відносному характері суб'єкт–об'єктної єдності, на неоднозначності уявлення про ціле, на розмитості спільного поля для гуманітарної і природничої сфер і т. д. Певним виявленням цієї загальнонаукової проблеми в постнекласиці можна вважати питання єдності людини і її умов, яке, не будучи розв'язаним традиційною раціональністю, і на більш високому методологічному рівні розглядається теж неоднозначно. З цим, зокрема, пов'язані питання онтологічного характеру: як можлива єдність людини в усій її складності з множиною існуючих умов та що в такому разі може бути основою для їх єдності. При теоретичній побудові постнекласичної моделі цілісної людини це має враховуватися, зокрема, як розуміння нового онтологічного аспекту давно відомої антропологічної проблеми.

З огляду на спробу подолати зазначені проблеми нові перспективи осмислення цілісної людини сьогодні відкриваються в метафізиці тотальності, головні ідеї якої в 90-х роках ХХ ст. були висловлені В. В. Кізімою [20]. Тоталогія як постнекласичний напрямок вирізняється тим, що робить акцент на перегляді суб'єкт–об'єктних відношень як визначальній особливості сучасного наукового знання. На думку В. В.

Кізіми, постнекласика має знімати крайності суб'єкт-об'єктних відношень класики і некласики тим чином, що переосмислювати саму сутність відношень, виходячи на таке їх нове узагальнення, яке має не тільки утримувати конструктивні моменти класики і некласики, а і передбачати абсолютно нові можливості [21, с.8-11]. Тому в центрі уваги метафізики тотальності постала ситуація, коли сторона, яка викликає дію, відчуває на собі її зворотній вплив, оскільки знаходиться в спільному субстанційному полі разом з об'єктом власного впливу. А це означає, що суб'єкт стає водночас і об'єктом, а вся ситуація – єдиною самодетермінуючою цілісністю, що постійно змінюється і оновлюється, тобто тотальністю. Такий постнекласичний поворот дозволяє виходити не тільки на новий рівень раціонального осмислення цілісності, а і самої постнекласики, в якій конструктивні моменти попередніх типів раціональності зберігаються. При цьому особливо важливим видається те, що метафізика тотальності виявляє та обґрунтовує базовий принцип всієї постнекласичної раціональності, який, з одного боку, долає крайності відношень суб'єкта і об'єкта традиційної раціональності, а, з іншого боку, стає ключем до розв'язання цілого спектру взаємопов'язаних антропологічних та онтологічних проблем, окреслених, але не вирішених, як це було показано вище, різними підходами вже в самій постнекласиці.

Методологічна евристичність тоталогічного принципу полягає в тому, що він відображає онтико-онтологічну дуальність як універсальну характеристику всього сущого, яка постає його подвійно вираженою природою, єдиною та спільною в основі, але різною та багатоманітною в формах свого виявлення. Та саме це й змінює уявлення про цілісність людини, яка, на відміну від попередніх підходів, вже не може зводитися ні до зовнішнього світу, зокрема тіла людини, ні лише до її внутрішнього світу. Водночас цілісність не може пояснюватися і паралельністю цих світів, або їх сумою, як, на першій погляд, це може витікати з поняття дуальності.

Приймаючи онтичну складову людини в якості суб'єкта, а онтологічну – в якості об'єкта, метафізика тотальності людину розглядає і як виділену форму буття, самостійну серед таких же онтичних форм, діючу причинним чином, і одночасно як із буття невиокремлювану і незникаючу його онтологічну частину, здатну до кондиціональних зв'язків. Це означає, що людина існує онтично і водночас онтологічно, несучи в собі через спільну субстанційну основу, яка виконує онтологічну єднальну функцію щодо онтичних форм свого виявлення, віртуальну присутність інших людей, суспільства, природи, Універсуму. При цьому її онтичне існування

завжди передбачає існування онтологічне, бо людина як така існує відразу в двох своїх іпостасях, нерозривна єдність яких, по суті, є безумовністю самого її життя. Онтичне і онтологічне в ній постають двома природами, які постійно взаємодіють між собою, означаючи не тільки розвиток самої людини як самості, але через неї і всього буття, яке активізується і розвивається в множині своїх форм і зі свого боку впливає на самість людини. Іншими словами, тут розглядається ситуація, коли людина є частиною буття, а буття, яке породжує всі можливі світи, як і суще в них, є продовженням самої людини, її другою непроявленою, і в цьому відношенні ідеальною частиною, в якій присутнім є відразу все: і світи, і їх суще, і все людство, причому в його минулому, теперішньому і навіть майбутньому.

Онто-онтологічне розуміння сутності людини визначає основне питання метафізики тотальності, яке полягає не в тому, що утворює цілісність людини, а в гармонізації індивідуального і всезагального в людині, людини і її умов, в можливості оптимізації цього процесу. Іншими словами, мова йде про те, як розвивається сама сутність людини, що безпосередньо з'єднує нову наукову теорію з самою практикою життя людини.

У тоталогії це відобразилося в уявленні про сизигію (грецьке *syzygia* - парне увідповіднення, взаємоузгодження) як гармонізацію в людині трьох універсальних параметрів Буття - субстрату, енергії та інформації [22, с.100]. Практично сизигія означає, що із зміною в людині увідповідненості зовнішнього і внутрішнього, душі і тіла відбувається зміна впливу всього комплексу її умов, в тому числі й нелокальних, з якими вона постійно з'єднана. Іншими словами, мова йде про увідповіднення багаторівневої парсико-генерологічної структури людини, в якій генерологія (лат. *genere* – породжувати, утворювати) представляє систему актуалізованих, причинних відношень між її дискретами-компонентами, а парсика (лат. *pars* - частина) – непричинні внутрішні зв'язки, виражені енергетичними та інформаційними потоками, що існують як між дискретами, так і дискретів з зовнішніми умовами, в яких присутній увесь Універсум.

Слід наголосити, що метафізика тотальності доводить можливість для людини межового узгодження всіх її парсико-генерологічних зв'язків в єдиному прагненні до вищої мети як порядку, гармонії, щастя тощо. Самоувідповіднюючи себе в усіх своїх діях як віддієслівних утвореннях в інтегративному русі до онтологічно вищого рівня буття як цієї мети, людина здатна буквально на мить встановити в собі такий гармонійний зв'язок між двома своїми сторонами, порядок і простота

якого будуть тотожними певному онтологічному рівню субстанційної основи як ціле цілому.

Таке межове увідповіднення зв'язків у людині, яке супроводжується незворотними трансформаційними процесами в її структурі та актуалізує парсичний зв'язок з вищим рівнем субстанційної основи, метафізика тотальності розглядає як момент утворення в людині нового типу цілісності – перехідного або, зважаючи на миттєвість його становлення, біфуркаційного. Виникаючи на основі атрибутивного типу цілісності людини як її головної ознаки, який проявляється в самій єдності двох сторін її буття, він є переходом від цілісності до цілого і далі, де цілісність відрізняється від цілого характером онтико-онтологічного увідповіднення, отже, сутнісними якостями самої людини.

При цьому стають зрозумілими умови, за яких стає можливим буття-біфуркація людини. Так, метафізика тотальності показує визначальну роль таких загальнолюдських цінностей, як Бог, Істина, Добро, Краса, які формують смисловий центр буття людини та дозволяють їй у будь-якому рішенні залишатися в єдності себе онтичної з собою онтологічною, відкритою світу і людям, а значить, власній гармонії та повноті.

Водночас тоталогія розкриває значення мети як умови виходу людини на нові шаблі її розвитку. Як гранично концентрований смисл, як ще-не-буття, яке розгортається за допомогою думки, набуваючи характеру процесу упорядкування та конкретизації образу, мета конститує буття людини, об'єднує зовнішні і внутрішні зусилля та узгоджує їх у спільному русі до цієї мети, перетворюючи діяльно необмежену людину на змістовно єдину активну цілісність, яка постійно перебуває в процесі свого становлення як здійсненні цієї мети. При цьому вища мета «розмиває» хаотизуючі буття людини нестійкі зв'язки, «виводить» з америчного стану непрявлені, вибудовує їх нову архітектуру та стає силою, яка притягує людину до її власної глибини, завжди пов'язану зі стрімким виходом за межі самої себе, відкриваючи в людині нове джерело розвитку та актуалізуючи в ній онтологічну сторону.

То ж, узагальнюючи сказане, приходимо до висновку, що сьогодні в межах постнекласичних підходів формується нова, дуально структурована модель цілісної людини, яка у найбільш широкому розумінні є онтико-онтологічною. Особливістю постнекласичної моделі цілісної людини є те, що в ній мають місце не лише процеси розвитку людини як складності на тому чи іншому антропологічному рівні, а і процеси її еволюціонування, тобто вихід на онтологічно вищі

щаблі Буття. А пов'язані з лінійними та нелінійними процесами цілісність і цілість людини постають взаємонеобхідними та взаємодоповнюючими етапами розвитку її єдиної сутності. У всіх відомих конкретних моделях людини, економічних, політичних, соціологічних, психологічних, релігійних тощо, вона завжди може бути виділеною як онтико–онтологічне ядро, представлене єдністю матеріального і духовного, матеріального і ідеального, зовнішнього і внутрішнього, приватного і всезагального, цінностей і цілей і т. д.

Посилання:

1. Полилог в кругу проблем субъект–объектного единства // *Философские науки*. – 2006. – № 9. – С. 52–70.
2. Киященко Л. П. Предисловие / Л. П. Киященко, В. С. Степин // *Постнеклассика: философия, наука, культура: коллективная монография*. – СПб.: Издательский дом «Мирь», 2009. – С. 7–16.
3. Кизима В. В. Метафизические начала сизигийной антропологии / В. В. Кизима // *Totallogy – XXI. Постнеклассичні дослідження*. – К.: ЦГО НАН України, 2006. – № 14. – С. 7–153.
4. Левченко О. Г. Постнеклассичні парадигми видовищних мистецтв. Театр та мережа / О. Г. Левченко // *Totallogy–XXI. Постнеклассичні дослідження*. – К.: ЦГО НАН України. – 2008. – № 19. – С. 83–107.
5. Телиженко Л. В. Постнеклассична стратегія розвитку цілісної людини: онтико-онтологічний аспект / Л. В. Телиженко // *Ученые записки Таврического Национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология»*. – Симферополь, 2011. – Том 24 (63). – № 3–4. – С. 28–33.
6. Телиженко Л. В. Человек и Бытие как целое: тоталогическая концептуализация антропологической перспективы / Л. В. Телиженко // *Totallogy–XXI. Постнеклассичні дослідження*. – К.: ЦГО НАН України. – 2011. – № 25. – С. 151–172.
7. Князева Е. Н. Саморефлективная синергетика / Е. Н. Князева // *Вопросы философии*. – 2001. – № 10. – С. 99–113.
8. Князева Е. Н. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // *Вопросы философии*. – 1992. – № 12. – С. 3–20.
9. Князева Е.Н. Антропный принцип в синергетике / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов // *Вопросы философии*. – 1997. – № 3. – С. 62–79.
10. Бранский В. П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. П. Бранский // *Общественные науки и современность*. – 1999. – № 6. – С. 117–127.

11. Аршинов В. И. Когнитивные основания синергетики / В. И. Аршинов, В. Г. Буданов // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М.: Прогресс–Традиция, 2002. – С. 67–108.
12. Цехмистро И. З. Холистическая философия науки / И. З. Цехмистро. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 364 с.
13. Цехмистро И. З. Постнеклассика in action: современный холизм / И. З. Цехмистро // Постнеклассика: философия, наука, культура. – СПб.: Издательский дом «Мирь», 2009. – С. 315–339.
14. Цехмистро И. З. Научная картина мира последних двадцати лет: коренное изменение антропологической перспективы / И. З. Цехмистро // Наука и богословие: антропологическая перспектива. – М.: Библейско–богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С. 93–103.
15. Цехмистро И. З. Импликативно-логическая природа квантовых корреляций (II) [Электронный ресурс] / И. З. Цехмистро. – Режим доступа: <http://www.nbu.gov.ua>.
16. Цехмистро И. З. Импликативно-логическая природа квантовых корреляций / И. З. Цехмистро // Успехи физических наук. Т. 171. – 2001. – № 4. – С. 452–458.
17. Бор Н. Избр. науч. тр. в 2 т. / Н. Бор. – М.: Наука, 1966. – Т. 2. – 675 с.
18. Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое / В. Гейзенберг. – М.: Наука, 1989. – 400 с.
19. Эйнштейн А. Эволюция физики / А. Эйнштейн, Л. Инфельд. – М.: Наука, 1965. – 327 с.
20. Кизима В. В. Человекомирная тотальность. Постнеклассический манифест / В. В. Кизима. – К.: ЦГО НАН Украины, 1993. – 34 с.
21. Кизима В. В. От постнеклассики к метафизике тотальности / В. В. Кизима // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України. – 2007. – № 17/18. – С. 7–34.
22. Кизима В. В. Начала метафизики тотальности / В. В. Кизима // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України. – 2007. – № 17/18. – С. 35–130.